

tárgyú, Jézus születését, szenvedéstörténetét, az eukarisztiát, a szentségeket, a Szentlelket, a magyarországi szenteket (István, László, Erzsébet stb.) bemutató illusztrációi rendszeresen helyet kaptak az *Új Ember* c. katolikus hetilapban és a *Párbeszéd Istennel: Imakönyv katolikus híveknek* c. könyvben.

Munkásságában tekintélyes részt tett ki a kisgrafikák, ex librisek, alkalmi grafikák készítése. A könyvjegy műfajához való vonzódását a következőkkel indokolta: az ex libris „*az ember legbensőbb énjének tömör kifejezője; ismeretterjesztést és közművelődést szolgáló forrás; kis mérete miatt a művészség, a lelkiismeret, a szakmai tudás művészete; a művészi szép terülj-terülj asztalkája; házi képtár, valóságos múzeum.*” Példaként említhetjük történelmi, irodalmi, egyházi témákat feldolgozó ex libriseit és alkalmi grafikáit, a híres természet-tudósokról megemlékező in memoriam lapjait, a karácsonyi, újévi ünnepkört felidéző PF lapokat.

Csiby Mihályt széles alkotói tevékenysége, gazdag művészeti pályája során számos egyesület, társaság fogadta soraiba, 1961 óta tagja lett a Képzőművészeti Alapnak. 1979–1980 folyamán vállalta a Kisgrafika Barátok Köre titkári teendőit. Alapítója volt az Altamira Egyesületnek, a Molnár C. Pál Társaságnak és a sint-niklaasi Nemzetközi Ex libris Centrumnak (Belgium). A hazai múzeumok közül kiemelem a Magyar Természettudományi Múzeumot, az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárát, a Ráday Múzeumot, a Szabó Ervin Könyvtárat, mint amelyek fontos egységet őriznek életművéből.

Sokoldalú munkásságáért többször díjjal tüntették ki: nívódíjjal, az IBBY különdíjjal, „Pro Studio et Fidei” (A tudásért és hitelességért) éremmel. Elnyerte a nem hivatásos rovarászok legmagasabb kitüntetését is, a Magyar Rovartani Társaság Frivaldszky-emlékérmének ezüst fokozatát. 2007-ben a Molnár C. Pál Társaság Életműdíját vehette át.

Sokoldalú munkásságát néhány sorban összefoglalni lehetetlen vállalkozás lenne. Hadd idézzem fel végezetül, az emléke előtt való tisztelgésül egy ex librisét Tóth Sándor nevére, mely Goethe: Vándor éji dala c. költeménye nyomán született:



Csiby Mihály linómetszete, X3,
op. 97 (1978), 90×63

„Immár minden bércet
Csend ül,
Halk lomb, alig érzed
Lendül:
Sohajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
Te is nemsokára
Nyugszol, ne félj...”

Miska bácsi! Nyugodj békében!

Vasné Tóth Kornélia

EX LIBRIS CONTRA EX WEBIS

Az *ex libris*, magyarul *könyvjegy* eredeti funkciójában a könyv tulajdonosát megjelölő, gyakran művészi kivitelű kis-méretű grafika, melyet rendszerint a könyv táblájának belső oldalára ragasztanak. Elődjeinek tekinthetők a könyvek tulajdonosát bármilyen formában megjelölő eljárások (kézíratos kódexekbe festett címerek; a könyv táblájába nyomott szövegek, címerek; kézzel beírt jelölések), de mai értelemben vett *ex libris*ről csak a könyvnyomtatás feltalálása utáni időkben beszélhetünk. A könyvjegy eredetileg tehát a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel együtt virágzott és újult meg. Az *ex libris* jelentése is erre utal: könyvei közül való, könyveiből. Ezzel rokon latin kifejezések: *ex libris bibliothecae*, *ex bibliotheca*, *ex mea bibliotheca*, *ex libris mei*, *ad libros*, *ex museo*, *patronus libri*, *liber meus*, *me possidet stb.*

A *könyvgyűjtő címer* kifejezés Ballagi Aladár (1853–1928) nyelvésztől származik, a századfordulóról. Mások használták a *könyvjelző*, *könyvtár-jegy*, *könyvgyűjtő-jelvény* kifejezéseket is. Az elnevezések tekintetében a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének kérésére a Magyar Tudományos Akadémia 1937-ben így foglalt állást: „A könyvcímer és a könyvjegy elnevezések közül a könyvcímeret tartjuk jobbnak, mert az *ex libris* fogalmi jegyeiből több van benne, mint a másikban. Révai Nagy Lexikona szerint is ez a leghelyesebb neve az *ex libris*nek. A könyvcímernek nemcsak az a rendeltetése, hogy a tulajdonost jelezze, hanem az is, hogy a könyvet díszítse. A régebbi *ex librisek* a tulajdonos címeit is feltüntették valamilyen jelmonddal. Ezekre az elemekre jobban rámutat a könyvcímer elnevezés, mint a könyvjegy, bár a magyarító szótárak csak az utóbbit ismerik.” Ez az elnevezés megfelelt a XVI–XIX. századból való kb. 1000, jórészt heraldikus magyar *ex libris* megjelölésére. A szoros értelemben vett, könyvjegyként funkcionáló *ex librisek* értelmezésében, funkciójában azonban a XIX–XX. század fordulójától jelentős módosulás következett be: felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, „kvázi *ex libris*szerű” lettek. E „luxus *ex librisek*” már többnyire csak a gyűjtők számára és a tulajdonos grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készültek, ritkán kerültek könyvbe. Ezzel párhuzamosan az *ex librisek* ikonográfiájában is változás állt be, a *címeres* (heraldikus) fokozatosan háttérbe szorult, helyet adva a *témás* (szimbólumos) és *egyszerű szöveges* (tipografikus) *ex librisek*nek. A *témás ex librisek* főbb csoportjai: az ember-, állat-, növény-, táj-, könyv-, épületábrázolások, portrék, életképek. A könyvcímer elnevezés mindezzel végképp idejétmúlttá vált.

Napjainkban a leggyakrabban az *ex libris* latin kifejezés használatos, ill. ennek fordításaként vagy körülírásaként a *könyvjegy*, *könyve*, más országokban a *Buchzeichen*, *Buch-eignerzeichen*, *Dies Buch gehört*, *Bücheren von*, *Aus der*

Bücherei von, bookplate, boekmerken, marquee de livres, marques de possession, Boek van, Uit de librje van, Uit de boeken van, Boekmerk van, Dit boek is van, Eigendom van, His book, Her book, De la Bibliothèque de, Bibliotheca, Z knih, Kniha, uz knuzu, Библиотекa stb. megnevezés szokásos. Magyar gyűjtők körében az *XY könyve, tulajdona, könyvtárból, könyvei közül, könyvespolcáról, gyűjteményéből* szerkezetek egyaránt elterjedtek, teljes névvel vagy csak vezeték-, ill. keresztnévvel, becézve vagy rövidítve, monogramszerű jelöléssel: *Ex libris Arady Kálmán, Ex libris Balatoni Múzeum, Kertész Árpád könyvtárból, Kiss Károly könyve, Ex libris Radványi K., Ex libris Lustig, Anna könyve, Piroška asszony könyve, Anyu könyve, Dr. A. K. könyve.* Előfordul, hogy a megrendelő maga a család: *Ex libris familiae Bálint.* Az *ex libris* magánszemélyek mellett készülhet intézmények, egyesületek számára is: *A Kalocsai Kaszinó tulajdona ... sorozat, ... szám; Ex libris Levélbélyeggyűjtők Első Hazai Egyesülete; Ex libris Ráday Könyvtár.* Esemény alkalmából is alkottak könyvjegyet, legtöbbit a hazánkban rendezett XIII. Nemzetközi *Ex libris* Kongresszusra: *Ex libris Balázs György, XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, Budapest, 1970. november.*

Időnként a felirat tájékoztatást nyújt a tulajdonos foglalkozásáról is: *Ex libris Jóry Iván mérnök; Ex libris Lipták Barnabás orvos, Ex libris Dr. Jur. Lustig István* stb.

A kisméretű, minikönyvekbe való *ex libris*ek az ún. *minilibris*ek (*Ex minilibris Dr. Bakondi Béla*).

A tematikai sokféleség megjelenésével párhuzamosan az *ex libris* latin szerkezetet számos esetben helyettesítik a könyvgyűjtők könyvtárának gyűjteménytípusára, ill. a könyvjeggyűjtő sajátos érdeklődési körére, gyűjteménye speciális (pl. numizmatikai, zenei, erotikus, szőlős-boros stb.) egységeire utaló latin vagy magyar elnevezésekkel: a grafikai gyűjteményre az *ex graphicis*, a numizmatikaira az *ex numismaticis*,



Várkonyi Károly fametszete, X2,
op. 865 (1976), 103×62

a bélyeggyűjtésre az *ex libris philatelicis*, az erotikusra az *ex eroticis*, a zeneire az *ex musicis*, *ex cotticis*, az étkezéssel kapcsolatosra az *ex libris gastronomicis*, a szőlős-boros témájúra az *ex vinis prosit*, a földrajzi vonatkozásúra az *ex libris geographicis* feliratú *ex libris*ek utalnak. Konkrét földrajzi megjelölést tartalmaznak az *ex libris Tokajensibus, ex libris Szegediensis, ex libris Soproniensis* szövegű könyvjegyek, többségükben a helyre utaló ábrázolással. Az *ex Balatonicus* ugyanazt jelenti, mint a *balatoni könyve* felirat. Az *ex libris turisticis* szövegű *ex libris* túrázással kapcsolatos témát jelöl. Soó Rezső botanikaprofesszor *ex libris botanicis* lapja a tulajdonos botanikus voltára utal, és nemcsak szövegében. *Ex armoris* lap például Tóthpál István fegyvergyűjtő nevére készült. Az *ex libris ethnographicis* felirat megfeleltethető a *népies tárgyú* könyveiből, *néprajzi könyveiből* szövegezésű *ex libris*ek témájának. A sort folytathatnánk még a *történelmi, zsidó, erdélyi, kelet-ázsiai, művészeti, vadász, dunántúli könyveiből, családtörténeti könyve, cserkészkönyvtárból* stb. feliratokkal. A *gyerekkori könyveiből* szövegezés a gyűjtő életkora alapján határolja le a gyűjteményegység egy szeletét. Nevető portré látható a *vidám könyveiből* feliratú *ex libris*en.

Szöveg és kép interreferenciális kölcsönhatása legnyilvánvalóbban a tulajdonos nevére utaló ábrájú, ún. *beszélő ex libris*ek esetében figyelhető meg. Ennek eredete a heraldikus *ex libris*ekre, ill. azon túlmenően az ún. *beszélő* címerekre, névcímerekre vezethető vissza. Ezek esetén a tulajdonos neve szimbólumokkal jut kifejezésre. Európában az első *ex libris* a Hanns Iglér nevére készült fametszetes lap az 1470–1480-as évek tájáról. Hanns griesstádti káplán nevéből eredően szerette magát Igelnek („sün”) nevezni. Könyvjegyén ennek a névnek játékos ábrázolását találjuk: virágos mezőn egy sün látható, szájában egy virágos ágacskaival. A humoros ábrázolás hangulatát az *ex libris* felirata hangsúlyozza: *Hanns Iglér, das dich ein Igel küs* („hogy a sün csókolna meg”). A *beszélő ex libris*ekre korunk könyvjegyei közt számos példát találunk, például a *Galambos Ferenc* számára készült *ex libris*eken *galamb, Hajós Pálén hajó, Bus Péter ex libris*én *búsuló juhász, Cziterás Jánosén citerázó férfi, Szántó Kálmán ex libris*én *szántóvető férfi* látható. *Gólya* Ernő könyvjegyén a *gólya, Kovács Károlyén a lovat patkoló kovács, Páva* Mária *ex libris*én a *páva* ábrázolása utal közvetlenül a névre stb.

Végezetül, kitekintésül intő jelként hívnám fel a figyelmet a következőkre. Világunkban a Gutenberg-galaxis, a nyomtatott könyv helyébe egyre inkább a digitális hordozók lépnek. Ezzel egyidejűleg a számítógép, az internet, az e-könyvek révén az *ex libris* teljesen új formájának, az ún. *ex webis* megjelenésének is tanúi lehetünk. Ez már az internetes honlaphoz tartozó művészi jegy, mely valamilyen módon utal a tulajdonosára. Ezen kötelező az *ex webis* kifejezés, és a tulajdonos nevének használata. Funkciójából adódóan is digitális formában, grafikus program segítségével készül. Az ismeretszerzés legfőbb forrása ez esetben már nem a könyv, hanem a számítógép. Az *ex libris*, e kisgrafikai műfaj megléte, a kifejezés használata tehát – mint azt az eddigiekben bemutatott szempontok is igazolják – túlmutatva önmagán, a könyves kultúra továbbélésének egyik tanújele, ennek a még le nem tűnt kultúrának az egyik bizonyítéka. Ezért is fontos a fennmaradása, ezért és így tekintve is a nemzeti és egyetemes kultúra releváns része, a képi és nyelvi emlékezet eszköze.

Vasné dr. Tóth Kornélia